LIA BRAD CHISACOF

CÂTE GENERAŢII DE FILOLOGI AU EXISTAT ÎN FAMILIA PUŞCARIU[1]

Ne propunem ca în articolul de faţă să aducem date despre doi membri ai familiei Puşcariu din generaţia premergătoare lui Sextil care, departe de a fi necunoscuţi, căci unul a fost membru al Academiei Române, iar celălalt membru de onoare al aceluiaşi for ştiinţific, au avut preocupări de filologie oarecum ignorate[2]. Ioan şi Ilarion Puşcariu, căci despre ei este vorba, trebuie priviţi, după părerea noastră, ca antemergători ai următoarelor trei generaţii de filologi din familia lor (Sextil Puşcariu, Lia Manoilescu Puşcariu şi Magdalena Vulpe).

Ioan Puşcariu (1824–1911) a fost, după expresia sa (cf. Rusu 2005, p. 403), primit în Academia Română de două ori, adică membru „onorar" în 1877 şi membru plin în 1900, în cadrul secţiunii literare. Discursul de recepţie era, totuşi (!), din sfera istoriei, se referea la *Ugrinus de la 1291* şi combătea în final teoria röslerianã a migrării românilor de la sud de Dunăre spre nord. Concluzia lui Ioan Puşcariu era că „migraţiunile românilor peste Dunăre şi Carpaţi şi vice-versa au fost continue începând de la incursiunile lui Traian până în ziua de astăzi" (*ibidem,* p. 408).

Dintr-un dicţionar de personalităţi (Predescu 1940, s.v.), reiese că Ioan Cavaler de Puşcariu e unchiul patern al lui Sextil, căci Ioan e fratele lui Ilarion Puşcariu, tatăl savantului. Acesta îşi făcuse studiile gimnaziale la Braşov şi Sibiu, iar pe cele universitare la Sibiu şi Cluj. În 1848 s-a implicat în Adunarea de la Blaj, s-a refugiat apoi în România. A ajuns jude la curia regală din Budapesta, de unde s-a pensionat în 1890. S-a stins din viaţă în 1911.

În răspunsul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu la discursul de recepţie al lui Ioan Puşcariu citim:

> „Mulţi nu ştiu la noi că Puşcariu a fost şi poet, cântând strugurii şi mărul, a fost şi naturalist despre timp şi spaţiu, a fost şi **filolog [**subl. n., L.B.C.] şi publiscist, şi... şi nu este de mirare într-o naţiune tânără încă... Eu nu acuz, dar, pe Puşcariu de a fi scris versuri sau de a-şi bate capul cu probleme ortografice, ci, din contră, îl justific, pe de-o parte; pe de altă parte, constat marea vivacitate a inteligenţei sale" (Rusu (ed.) 2005, p. 403).

Scrierile cu caracter filologic ale lui Ioan Puşcariu sunt, în ordine cronologică: *Die romanischer Amtsprache. Ein Compendium der romanischer Sprachlehre mit einer Deutch-romanischen und romanisch-deutchen Sammlung der im amtlichen*

[1] Acest articol este închinat memoriei Magdalenei Vulpe pe care am avut privilegiul de a o cunoaşte. În cursul anului 1991, când am prelucrat date din *Dicţionarul Ianovici*, am avut o discuţie cu dna Vulpe în legătură cu Ioan Puşcariu, despre care părea să nu aibă prea multe cunoştinţe.

[2] Articolele care i-au fost dedicate (Josan 1878, 1983) se referă mai ales la activitatea sa politică.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 117–125

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

werkehre hautig vorkommenden Ausdrucke[3], datând din 1864 şi apărută la Sibiu la Editura Filtsch (editură cu ajutorul căreia autorul publica în acelaşi an în română lucrarea *Disertaţiune despre împărţirea politică a Ardealului*). Lucrarea este destul de consistentă, cuprinde aproape 200 de pagini, în care există o gramatică a limbii române, prezentată într-o variantă extrem latinizantă şi două vocabulare: unul german–român (p. 51–110) şi altul român–german (p. 111–176), din care citäm câteva intrări*: A locui abitare, acuratu, apelare, ambulare*, dar şi *amortiala, amusare, aplaudare, arangiare* etc.

Următoarea lucrare cunoscută a lui Ioan Puşcariu este *Un fragment despre scrierea română*, publicată la Braşov în tipografia A. Mureşianu. Scrisă cândva după 1880, căci citează un ordin din 14 aprilie 1880, lucrarea e un manifest al unui latinist contra „novizatorilor" celor care „pretend ca fiecare son se aibă litera sa specială ca în scrierea aşa-zisă chirilică". E un atac la Maiorescu şi se teme că şcoala latinistă va fi pe deplin „întrântită la pământ – cu tote etimolismele sale" (Puşcariu I. C. 1880, p. 6–7). „Ei bine! – continuă Puşcariu –, Scotă neologii noştri din limba română tote cuvintele de origine seu de formă latină, şi atunci pot dărâma şi statua lui Alexandri, de ce a băgat şi pe români în cântul gintei latine".

Ioan Puşcariu e împotriva împrumuturilor din franceză: „Galicismele ca, par egzamplu, *peisaj, epuisat, dentist* (omul lui Dante) etc. se lăţesc în literatura beletristică şi jurnalistică ca buruienile între florile române" (*ibidem*, p. 10). În aceeaşi logică se pronunţă contra sufixelor neoromanice, introduse de şcoala „greco-franceză", ca „importate de şcolarii piariştilor unguri şi ai franciscanilor polonezi".

El este, în fond, un adept al unificării românei din toate teritoriile locuite de români:

> „După părerea nostră, ar trebui să se deschidă prin jurnalele din România rubric special pentru defectele limbei de dincoce, er în jurnale de aici rubrică pentru defectele limbistice de dincolo".

În 1905 Ioan Puşcariu a publicat în „Analele Academiei Române" lucrarea *Alfabetul secuilor şi slovele chirilice*, la origini o conferinţă ţinută la 21 martie 1905 (Puşcariu I. C. 1905). Tributară romantismului patriotard, aceasta este o pledoarie pentru considerarea alfabetului folosit de secui o urmă a influenţei românilor asupra celor dintâi. Argumentul documentar este un citat din Simon Keza, *Chronicon Hungarorum*, şi anume: „Zeculi […] cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixtiliteris ibsorum utiper hibentur", fragment regăsit aproape identic in *Gesta Hungarorum*.

Profilul de adept al curentului latinizant (în fapt, cum ar fi putut să se definească altfel un român ardelean care nu era tocmai un filolog?) pare să ne indice că un manuscris în trei volume din vasta colecţie de la Biblioteca Academiei Române, două în fondul de manuscrise româneşti, respectiv manuscrisele nr. 5450 şi 5451 (în continuare: I, II) şi un al treilea în fondul grecesc nr. 1345, care provin, aşa cum

[3] Lucrare donată Academiei de autor la 18 martie 1880.

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

citim din ştampila aplicată pe coperţile interioare ale manuscriselor româneşti, nu şi din cel grec, din colecţia J. Cav[4]. de Puşcariu, nu era o achiziţie întâmplătoare.

Manuscrisul achiziţionat de cavalerul Ioan de Puşcariu nu ştim exact la ce dată, dar sigur în timpul şederii sale la Budapesta, a fost donat cu prilejul primirii în Academia Română (vezi *Anexa 1*). În şederea sa budapestană, Ioan a fost preşedintele Fundaţiei Gojdu, „unde a ridicat fondul de 93 000 de florini la aproape 3 milioane de franci, din al căror venit dă astăzi vreo sută treizeci de stipendii anuale la studenţii săraci români".

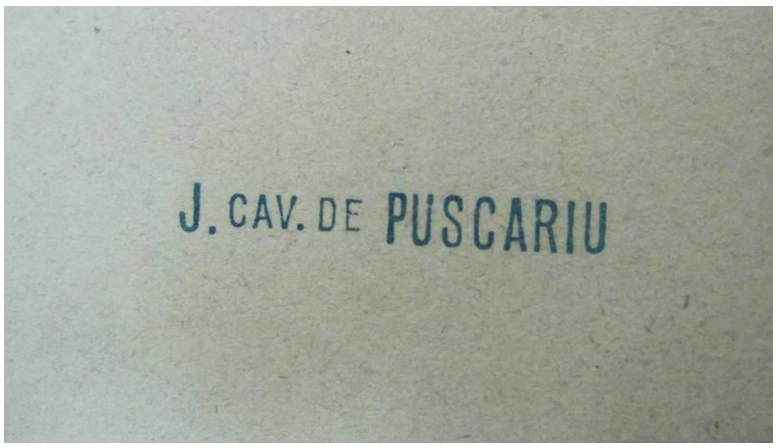

Anexa 1

Dicţionarul este semnificativ din punctul de vedere al istoriei limbii române, mai precis, al istoriei dialectului aromân. A existat în evoluţia acestuia din urmă o tendinţă conştientă de unificare cu dacoromâna. Este vorba despre un curent iniţiat de Gheorghe Constantin Roja, „cetăţeanu academicesc şi candidatu clinicesc doftor în spitalu Universităţii ungureşti din Pesta" (Roja 1809), care publica la Pesta în 1808 lucrarea sa intitulată *Εξετάσεις περί των ρωμαίων ή των ονομαζόμενων Βλάχων*…[5], lucrare ce conchidea că dialectul aromân şi cel dacoromân sunt identice.

[4] Din titlul *Disertaţiunii*..., înţelegem că Ioan Puşcariu era cavaler al ordinului austriac al Coroanei de fier, cl. III.

[5] Titlul complet este: Εξετάσεις περί των ρωμαίων ή των ονομαζόμενων Βλάχων όσοι κατοικούν αντιπέραν του Δουνάβεως, επί παλαιών μαρτυριών τεθεμελιωμέναι (Cercetări asupra romanilor sau vlahilor aşa cum se numesc cei care locuiesc dincolo de Dunăre, bazate pe vechi mărturii).

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

Un an mai târziu, acelaşi autor publica o lucrare intitulată *Măiestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti care sunt literele românilor ceale vechi spre polirea a toate ginta românească ceii din coace şi cei din coló de Dunăre*, o pledoarie pentru unificarea dialectelor româneşti şi aplicarea unui purism care „să îndepărteze toate cuvintele ceale streine”.

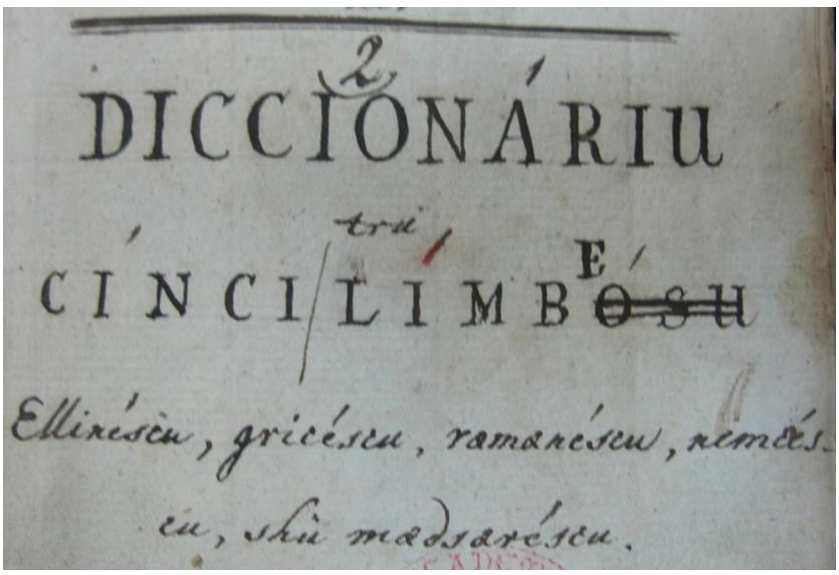
DICCIONÁRIU
CÍNCI LÍMBE
Ellinéscu, gricéscu, ramanéscu, nemcés-
cu, shù madsaréscu.

Anexa 2

Nicolae Ianovici[6], autorul dicţionarului (vezi, aici, *Anexa 2* cu pagina de titlu) achiziţionat de Ioan de Puşcariu şi donat Academiei Române, este un autor mai puţin cunoscut care, lucru cert, a trăit la Pesta şi de la care ni se păstrează schiţa şi apoi un dicţionar finit grec-maghiar- german-român, în care partea de română este astfel concepută încât să ilustreze cele expuse de Ioanovici în prefaţă, şi anume că:

> „Prin acest dicţionar se demonstrează că, şi în interiorul, şi în exteriorul Dunării, românii sunt cu adevărat colonişti de la Roma şi de aceea ne numim romani sau latini şi nu vlahi sau macedonovlahi, cum unii dintre ai noştri au îndrăznit să ne numească. Pentru că, atunci când cel incorect numit vlah este întrebat ce neam e, răspunde *eu escu Rămănu* sau *Românu*, „adică eu sunt roman sau român” (Papacostea 1983, p. 406–410).

Traducând în fapt concepţia lui Roja, dicţionarul lui Ianovici, datat 1815–1821, dă o variantă-construct fără niciun corespondent în realitate, deşi scopul pentru care

[6] Vezi Brad Chisacof 2012, p. 59, 111, 120, 159, 160–162.

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

fusese alcătuit dicţionarul său era punerea la îndemâna aromânilor din Imperiul Habsburgic a unui instrument valabil de lucru. După expresia lui Victor Papacostea, dicţionarul a fost redactat „dintr-o nevoie adânc resimţită în mediul polietnic al oraşelor austro-ungare de altă dată. Se ştie că în aceste oraşe, invadate de fluxul unei mari mişcări economice – dirijată din Imperiu şi dusă cu oameni de toate limbile –, elementul macedo-român ocupa un loc de frunte". „Era firesc", conchidea V. Papacostea, ca „această misiune economică – întovărăşită de o ridicare pe plan social – să deştepte în spiritul macedoromânilor, odată cu conştiinţa puterii, şi mândria grupului etnic căruia aparţineau" (*ibidem,* p. 410)[7].

Curentul unificator de la începutul secolului al XIX-lea pe care îl aminteam mai înainte pare să fi avut o intensitate din ce în ce mai mică, pe măsura depărtării fizice de teritoriul românesc. Mihail Boiagi compunea în 1813 la Viena o gramatică aromânească menită a-i face pe aromâni ca, „departe de a se ruşina de limba lor, să o considere o mândrie" (Boiagi 1813, p. 11). Entuziasmul lui Boiagi a fost, după toate aparenţele, de scurtă durată. Crearea statului grec l-a făcut, probabil, să realizeze că încercarea sa de consemnare, normare şi impunere în forma de învăţământ în care era implicat a aromânei nu avea sorţi de izbândă, astfel încât a sfârşit prin a le propune elevilor săi deprinderea limbii greceşti, limba vehiculară cu care, eventual, aceştia erau deja obişnuiţi prin intermediul bisericii. În 1823 Boiagi a publicat la Viena o gramatică a limbii greceşti[8], compusă de el încă din 1820.

Dicţionarul lui Ianovici era aproape contemporan cu *Dicţionarul rumânesc, latinesc şi unguresc* (Lexiconul de la Buda) apărut în 1822–1823 sub patronajul episcopului Ioan Bobb şi, deşi primise toate aprobările necesare apariţiei, nu s-a publicat niciodată. Autorul a fost probabil conştient de semnificaţia şi rolul covârşitor al lucrării amintite, care servea cum se cuvine, folosind doar dacoromâna, şi scopul pe care şi-l propusese în, vai, îndelung elaboratul său dicţionar.

Un articol tipic pentru acest dicţionar arată ca cel de mai jos:

[ironie]: ειρωνεία, *ironiă, nglymă, coarădire, pizuire* (fila 256$^{r, v}$).

Dicţionarul foloseşte pentru varianta de română propusă alfabetul latin, căruia îi adaptează diverse semne (un semn special pentru [ă]. Pentru [ş] şi [ţ] foloseşte grupurile *sh, tz*: *urât urutzashte*, iar pentru [č] *cs*: *mincsunosu,* slu – I, fila 65^{r}).

Din aromână se menţin sunete ([dz] dz*undzire* (I, fila 72^{v})), precum şi forme flexionare şi lexeme[9]:

[7] Modelele lucrării erau dicţionarul german-maghiar şi maghiar-german apărut în 1809, precum şi *Lexicon trilingue latino-hungarico-germanicum ad ductum lexici scholarici Schelleriani et kirschiani-Borniani elaboratum, ac vocabulis Medii Ævii terminisque scientiarum technicis, ubique distinctis auctum. Addito terminorum juridicum imprimis in jure hungarico usitatorum, glossario* publicat laViena în 1818, ambele redactate de Joseph von Marton, profesor de literatură maghiară la Universitatea din Viena.

[8] Σύντομος *Γραμματική της γραικικής γλώσσας χάριν της νεολαίας εν τη Επικρατεία του Καίσαρος ευρισκομένων Γραικών*.

[9] În privinţa lexicului, selecţia se face între dacoromână, aromână şi soluţii latinizante, a căror pondere nu va putea fi relevată decât la editarea manuscrisului, operaţie pe care intenţionăm să o facem.

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

publice dinaintea a lumelyi (I, fila 192);

μετεμψύχωσις (metempsihoză) transducirea, transpurtarea a sufletlui de tru unu trupu tro altu (II, fila 48^{v}).

E interesant de semnalat că unele dintre „soluţiile" dicţionarului sunt folosite şi de Ioan Puşcariu în discursul de recepţie de la Academie, ceea ce ne-ar putea indica chiar o filiaţie între achizitorul manuscrisului şi conţinutul acestuia. Astfel, în acel discurs verbul *a deveni* este folosit cu sensul ´a ajunge' („fără însă de a fi putut deveni la un resultat pozitiv"). În *Dicţionarul Ianovici* (I, fila 368) găsim pentru acelaşi verb *deghinu*, *devinire*, *adsungu-dzire*).

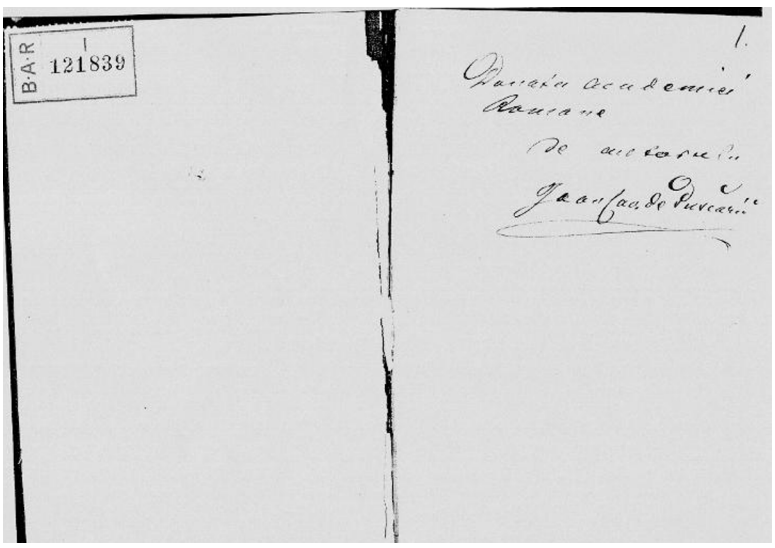

Anexa 3

Ioan Puşcariu a mai donat Academiei Române şi un manuscris cu poeziile lui Ioan Barac (ms. rom. nr. 5827), achiziţionat, probabil, în timpul petrecut la Sibiu şi consunând cu îndeletnicirile sale poetice, precum şi parte din scrierile sale, printre care *Orele libere*, o culegere de documente istorice legate de biserica brâncovenească de la Făgăraş (vezi, în *Anexa 3*, semnătura lui Ioan Puşcariu).

Fratele său **Ilarion Puşcariu** (1842–1922), ascendentul direct al lui Sextil şi al Liei Puşcariu, respectiv al Magdalenei Vulpe, era teolog şi istoric, prolific autor de manuale de istorie bisericească şi biblică. A funcţionat la Seminarul Arhidiecezan Ortodox de la Sibiu, fiind primit în 1916 ca membru de onoare al Academiei Ro-

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

mâne. Unica sa contribuţie filologică, *Limba maternă. Curs metodic de gramatică română pentru institutele pedagogice şi şcolile poporale române*, publicată la Sibiu în 1875[10], e o gramatică scrisă în ortografie latinizantă (vezi în *Anexa 4* reproducerea paginii de titlu), care ambiţionează să fie o gramatică practică, deoarece

> „Pre câtu au fostu de fertile in tempulu recentu ostenelele barbatiloru nostri de litere in directiunea teoretica a limbei nostre romane, pe atâtu se arata de sterilu terenulu metodicu in acesta directiune pentru invetiamentulu elementaru din clasele poporale" (p. III).

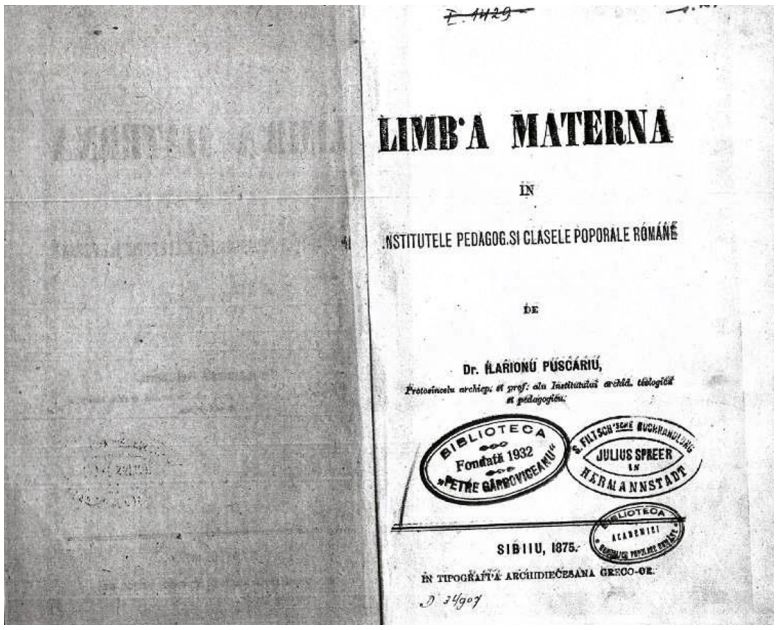
LIMB'A MATERNA

ÎN

.NSTITUTELE PEDAGOG.SI CLASELE POPORALE ROMÂNE

DE

Dr. ILARIONU PUSCARIU,

Protosincelu archiep. si prof. alu Institutului archid. teologicu si pedagogicu.

BIBLIOTECA Fondată 1932 PETRE GÂRBOVICEANU

JULIUS SPREER HERMANNSTADT

SIBIIU, 1875.

ÎN TIPOGRAFI'A ARCHIDIECESANA GRECO-OR.

Anexa 4

Gramatica, o lucrare judicios întocmită, are 126 de pagini şi este urmată de un „despartiementu" de exerciţii practice de retorică şi elemente de teorie literară (p. 129–178). Exemplele la secţiunea de poezie sunt din balada *Mioriţa*, din *Deşteaptă-te române*, din *Psaltirea* lui Dosoftei şi, probabil, şi din traducerea făcută de însuşi Ilarion *Efigeniei în Taurida* a lui Goethe:

> „Colo în tiera, unde cresce / ciparosulu pena in nori / Unde crinulu infloresce / Intrţunu anu de doue ori".

Lucrarea a cunoscut o reeditare după aproximativ două decenii, în 1894.

[10] Dar terminată de ziua Sfântului Apostol Andrei 1874; vezi însemnarea de la p. VII. Vezi, de asemeni, în Anexa 4, reproducerea paginii de titlu a gramaticii.

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

*

Latinizant fervent, polimat în ton cu epoca sa, Ioan Puşcariu e departe de a fi lipsit de reale merite ştiinţifice, iar acribia sa, regăsită în firava sa operă filologică, se poate spune că anunţă sau prefigurează următoarele trei generaţii de solizi filologi (Sextil Puşcariu, Lia Manoilescu Puşcariu şi Magdalena Vulpe).

Eruditul său frate Ilarion s-a despărţit foarte puţin de istoria bisericească, unde a dat contribuţii valoroase şi în unica sa experienţă filologică a făcut proba seriozităţii şi a bunei documentări.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Boiagi 1913 = Mihail Boiagi, *Γραμματική ρωμανική ή το ιμακεδονο βλάχικη*, Viena, 1813.

Brad Chisacof 2012 = Lia Brad Chisacof, *Româna în secolul fanariot*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012.

Josan 1978 = N. Josan, *Activitatea politică a lui Ioan Puşcariu în anii 1860–1863*, în „Apulum", XVI, 1978, p. 373–390.

Josan 1983 = N. Josan, *Activitatea lui Ioan Puşcariu în cadrul dietei de la Sibiu din 1863–1864*, în „Apulum", XXI, 1983, p. 287–314.

Papacostea 1983 = V. Papacostea, *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici*, în idem, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică.* Ediţie de Cornelia Papacostea-Danielopolu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1983.

Predescu 1940 = Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, Bucureşti, Editura Cugetarea Georgescu Delafras, 1940.

Puşcariu I. C. 1864 = Ioan Cavaler de Puşcariu, *Die romansicher Amtsprache. Ein Compendium der romanischer Sprachlehre mit einer Deutch-romanischen und romanisch-deutchen Sammlung der im amtlichen werkehre hautig vorkommenden Ausdrucke*[11], Sibiu, Editura Filtsch, 1864,

Puşcariu I. C. 1880 = Ioan Cavaler de Puşcariu, *Un fragment despre scrierea română*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu, [post 1880].

Puşcariu I. C. 1905 = Ioan Cavaler de Puşcariu, *Alfabetul secuilor şi slovele chirilice*, în „Analele Academiei Române". Memoriile Secţiunii literare, seria II, tom. XXVII, 1905, p. 53–64.

Roja 1809 = Gheorghe Constantin Roja, *Măiestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti care sunt literele românilor ceale vechi spre polirea a toate ginta românească ceii din coace şi cei din coló de Dunăre*, Buda, 1809.

Rusu (ed.) 2005 = Dorina Rusu (ed.), *Academia Română. Discursuri de Recepţie*, vol. III *(1894–1906)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

HOW MANY GENERATIONS OF LINGUISTS WERE THERE IN THE PUŞCARIU FAMILY
(*Abstract*)

The present contribution aims at bringing data on what the author deems to be a fourth preceding generation of a famous series of philologists of the Puşcariu family. Far from unknown Ioan Puşcariu (1824–1911) was a member of the Romanian Academy and was mainly involved in the administration. A polymath, he had interests in history and language historyand also wrote poems. Ilarion

[11] Lucrare donată Academiei de autor la 18 martie 1880.

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)

Puşcariu (1842–1922), Sextil's father, himself a honorary member of the Romanian Academy, was basicallya theologian who besides contributions in church and biblical history produced a grammar of the Romanian language.

Cuvinte-cheie: *filologi, istoria limbii, curentul latinist, Academia Română, gramatica limbii române, Sextil Puşcariu*.
Keywords: *Philologists, language history, Latinist trend, Romanian Academy, grammar of Romanian, Sextil Puşcariu*.

Institutul de Studii Sud-Est europene
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
lia_chisacof@yahoo.co.uk

BDD-A22895 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 3.144.27.148 (2024-04-16 17:12:41 UTC)